

S Z E M L E

SZIGETI Lajos

Petőfi és negyvennyolc

/A TISZATÁJ évfordulóanyagáról/

Véletlen egybeesés: Petőfi születésének 150 s a 48/49-es szabadságharc 125 éves évfordulóját együtt ünnepeljük. Véletlen, de annál inkább szerencsés, hiszen 48 és Petőfi neve a köztudatban szinte egyéforrt s éppen ezért ha egyiket említjük, a másik öntörvényszerűen hozzáadódik.

Ezért érezzük szükségesnek s tartjuk jogosnak is, hogy az évfordulókra írott cikkeket, tanulmányokat együtt, egy mércével vizsgáljuk.

Az évfordulókra írott és összegyűlt anyagot egy cikkben szemlézni lehetetlen, hiszen a Petőfit ünneplő kiadványok valószínűs halmozát kellene átnézni.

E kis "szemlénk" során semmiképpen nem vállalkozhatunk arra, hogy komplex elemzését nyujtsuk az idén megjelent "Petőfi-irodalomnak", sőt még arra sem, hogy az összes kiadott könyvet, vagy az összes megjelent folyóiratszámot vegyük figyelembe. Célnk az lehet legfeljebb, hogy a szűkebb pátriánkban megjelenő Tiszatáj-t tekintsük át és ennek eddigi - most már majdnem teljesnek mondható - anyagából kiemeljük a szempontunkból, s a véleményünk szerint fontosat.

Ehhez hasonló szemlét olvashattunk már S z ö r é n y i Lászlótól, aki "Gyorsmérleg a Petőfi évfordulóról" című irásában próbálkozott azzal, hogy a teljes anyagból válogasson, /Valóság, 1973. 7. 95-101./ Törekvését feltétlenül méltányolnunk kell. Hibáiból - melyek a Petőfi-anyag óriásira duzzadt terjedelméből fakadnak - azonban tanulni szeretnénk. Szörényi László

ugyanis pl. a Tiszatájnak csak a kifejezetten Petőfi-émlékszámból idéz, holott a Tiszatáj éppen azért is érdekes, mert nem esett abba a hibába, hogy egyetlen számba zsufolta volna a Petőfire vonatkozó műveket, hanem a januári számban az emlékezésre szánt oldalakon túl megtartotta szokásos rovatait is, s minde mellett az egész évre elosztva is közölt cikkeket, tanulmányokat.

A januárban megjelent tanulmányok közül feltétlenül B o r i Imrét kell kiemelnünk elsősorban. Nem véletlen, hogy így ír a cikkről Szörényi László: "Bori Imre Petőfi vershagyományáról szóló tanulmánya szánt a legmélyebbre az egész évforduló utóélet-kutatásaiból. A magyar avantgarde hagyománytudatát vizsgálva arra a megállapításra jut, hogy századunk magyar lírája önön létezéséről alig-alig volt képes gondolkodni, nem ismerte fel sem egyik legfőbb műfaji törekvésének, a tárgyias versnek, sem negatív világképének elődjét az alföldi tájversek és a Felhők, illetve a Szörnyű idő... költőjében; elsikkadt a Tündéralom szürreális és a Bolond Istók konstruktivista szabadvers poémahagyományként, a Baudelaire-ért rajongó XX. század nem ismerte fel őseit." Bori cikke az említett értékeken kívül azért is igen jelentős, mert figyelmeztetés, mégpedig kettős értelemben az. Ugyanis nemcsak arra figyelmeztet, hogy adósságaink vannak Petőfivel szemben - és az évforduló kapcsán erre figyelmeztetni jogos -, hanem azt is láttatja, hogy Petőfi vershagyományait vizsgálni is csak akkor tudjuk, ha felülvizsgáljuk századunk magyar lírájának hagyományos képét.

Bori tanulmánya mellett K a t o n a Imrée érdemli meg leginkább, hogy külön kiemeljük. Nem véletlen, hogy megjelenése után egy hónappal már a Látóhatár is közölte az írást. Katona cikkének címe /"Petőfi népe - a nép Petőfije"/ hü tükre e

munkának: a költő és a népköltészet kölcsönhatásának vizsgálata a cél, azaz Petőfi folklorizmusáról és verseinek, egy-egy sorának folklorizálódásáról szól. Terbe Lajos kutatásai alapján s azokon tulmutatva bizonyítja a szerző a János vitéz katonameze voltát, s ehhez hasonlóan a lírai daltípusokon keresztül is igyekszik bizonyítani Petőfi és a népköltészet stilisztikai rokonságát. A tanulmány terjedelemben nagyobbik felét a folklorizálódási folyamat figyelemmel kísérése teszi ki. Előbb a változtatás nélkül átvett dalokkal, majd pedig az átdolgozásokkal, valamint a különféle változatokkal ismerteti meg bennünket a szerző. Az ismertetett változatok közül nem egy tartogat meglepetést az olvasó számára. Katona Imre biztos kézzel irányítja bennünket s kezünkbe adja a kulcsot, melynek segítségével megértjük és belátjuk: mikor, s miért változtatott a népköltészet az eredeti verseken. "Gyarpodó ismereteink ellenére is - írja a szerző - ma még nehéz a kölcsönhatások minden mozzanatát áttekinteni és összefoglaló elemzést adni. Petőfi elsősorban olyan lírai költő, aki az új típusu magyar népdal ismerője és egyben bábája is volt. E korban már a magyar népköltészet egészére is jellemző volt a fokozatos és mind jobban uralkodó lirizálódás, különösen a költő szülőhelyén... "Nyilván nem véletlen tehát, hogy elsősorban "az Alföld visszhangzott Petőfi indítására, de időbeli eltolódással más nagy tájak is: legutóbb és minden eddiginél élénkebben Erdély magyarsága. /Innen még sok meglepő adat kerülhet felszínre!/ A nép elég szabadon bánt Petőfi verseivel... A megmunkálás mindig a korabeli izlés, a további egyszerűsítés, sokszor a konkretizálás irányába tolódott. Részleteiben minden Petőfítől való hely alkalmazkodott ahhoz a népköltészeti szövegekörnyezethez, melybe bekerült. Talán ezek a kontaminált helyek

a folklorizálódás legérdekesebb példái."

Ez utóbbit látszik bizonyítani akaratlanul is Csoóri Sándor rövid, de annál lelkesebb írása. Csoóri egy századeleji folyóiratban ráakadt véletlenül Sebestyén Gyula Petőfi népdalgyűjtéséről szóló tanulmányára, melyet 1914-ben olvastak fel a Kisfaludy-Társaság ülésén. Ez a tanulmány villanyozta fel a szerzőt s biztatta arra, hogy megírja "A népköltészet és Petőfi" című cikkét. A cikkben Csoóri megállapítja, hogy a népdalgyűjtő Petőfi "a hangra figyelt csak oda igazán, a lényegre, amihez talált ő szavakat bőven a saját szótárából is, s helyzeteket és hangulatokat a saját élethelyzeteiből". Ennek a hangra való rá-találásnak az eredménye, hogy Petőfi több verse népdallá vált. Ezeknek a változatait mutatja be Csoóri Sándor. A tanulmány értékét növeli, hogy a bemutatott "Petőfi-versek-népdalok" /azaz a Petőfitől átvett s a népköltészetben gyökeret eresztett, ön-álló életet élő művek/ között szerepel egy, melyre a cikk szerzője - napjaink költője -, Csoóri Sándor bukkant rá elsőként a Mezőségen.

Míg Katona Imre és Csoóri Sándor - Petőfi és a népköltészet, addig Ódor László az 1848/49-es szabadságharc és a népköltészet viszonyát teszi vizsgálat tárgyává. /"Elöl megyek a csatában" című cikke/. Rendkívül lényeges, amit mintegy konklúzióként állapít meg: "A nép, a toborzóra elvonuló legény másként látta a szabadságharcot, mint a tudatos lateiner-forradalmár: a mindennapokban vizsgálta az elvet, az eszme megvalósítását saját bőrén kérte számon." Ez tetszik ki a szerző vizsgálta népdalokból, de ugyanezt bizonyítja az a két rendkívül érdekes h o n - v é d e m l é k e z é s is, melyek közül az egyik a 48-ra emlékező jubileumi, a másik pedig az u.n. néprajzi számban jelent

meg.

Major István emlékezése nem a szabadságharc alatt vagy közvetlenül utána, hanem mintegy negyven évvel később, 1889-ben íródott. Az eltelt nem kevesebb, mint négy évtized azonban nem fakítja meg az egykori nemzetőrből lett tüzérhadnagy emléksora- it, melyet leányainak mondott tollba. Mi adja az értékét e honvédelekezésnek? "Egyebek között az, hogy írója, a nemzetőrként harcba induló, a háborút végigküzdő, majd a tragikus bukás után koldusruhában bujdosó Major István a sors és a hadjárat forgandósága következtében jelen volt a szabadságharc majd mindegyik sorsdöntő eseményénél... Politikusok, hadvezérek, tábornokok tollából származó bőséges memoáriródmunkban, ime, felbukkan az egyszerű katonáé." M. I. emlékezéséből - melyet itt Szegeden őriztek meg gyermekei, utódai - a Tiszatáj a szegedi epizódokat közli elsősorban, de az érdeklődők azóta már könyvalakban is megismerhették az egész rendkívül érdekes emlékiratot. A másik hasonló jellegű írás az "Elcsábitott a hazaszeretet" című - egy szegedi köművesmester írása, s Bálint Sándor bevezetőjével jelent meg. Egyetlen rövid epizódot hadd idézzünk talán, mely igen-igen jellemző 48-49 egyszerű honvédjére, "önkéntesére", aki úgy látja s láttatja az eseményeket, mint az Ódor által vizsgált népdalok szerzői. És ez teszi értékessé ezeket a népdalokat s a honvédelezéseket is. Figyeljük csak meg, hogyan íteltetik meg az emlékiratban a Függetlenségi Nyilatkozat: a "szerző" egyik honvédbarátja hozza a hirt s "azt mondja egész egykedvűen, hogy Debrecenben kikiáltották a köztársaságot... ..Elgondolkoztam, hogy hiszen nagyon szép az a köztársaság egyöntetű nép között, de amint mi vagyunk, nem nekünk való. Nem lehetne vele bennünket kormányozni, mert nagyon hirtelen jött és nagyon sokféle nyelvűek vagyunk..."

Láthattuk, mit őriz meg az egyszerű ember a szabadságharcból s azt is láttuk, hogyan őrzi. Ezt vizsgálja "A magyar nép történelmi emlékezete" című cikkében K ó s a László. "A népi műveltség mint a múlt tanuja, egyetlen hatalmas történeti forrásgyűjteménynek tekinthető, amelyből a kutatók különböző témákhoz meríthetnek". - mondja a szerző s végigtekinti röviden történelmünknek azokat a periodusait, melyeket különös előszeretettel őrzött meg népünk emlékezete. Azt vizsgálja, mit ragad ki s ad tovább a néphagyomány s vajon miért éppen az adott elemeket ragadja ki. Megállapítja, hogy általában a két világháborútól eltekintve az egyetemes népi időszámításnak három nagy fordulója van: a török kor, amit sok helyen "nagy futás"-nak vagy "nagy szaladásnak" emlegetnek; Rákóczi kora és végül negyvennyolc. Majd pedig azt mutatja be részletesebben, hogy mit őrzött meg a népi emlékezet a szabadságharcról, Világosról, s - ami a legmélyebb emléke a néphagyománynak - október hatodikáról.

Ez utóbbi adott indítást a drámairó S z á r a z Györgynek is. Márciusban megjelent műhelytanulmányában abból indul ki a szerző, hogy a nép nem hitte a bukást 49-ben, s később ebből következően legendát legendára szőtt. Az aradi vértanukkal is így volt s így van ez. És nem csak a legendák szintjén. Csak-hogy "a dühök és ellendühök, vádaskodások egyetlen kérdésben összpontosulnak: áruló volt-e Görgey Artúr?" A "memoár-háboruban" - ahogy a szerző a kortársi és a későbbi vitákat is nevezi - "...ők, az aradi vértanuk, ők is csak alárendelt szerepet kapnak ... posztumusz tanui vádnak és védelemnek, másod- és harmadrendű vádlottak, kiszolgáltatva a túlélők önkényének. Haláluk is argumentummá válik a tusakodók kezében, nem Bécs és nem a kiegészzők, de egymás ellen."

S Száraz György is beleszól a százhuszonnégyszáz esztendeje folyó vitába - egy remekül megírt izgalmas drámával, "A nagy-szerű halál" című tételdrámájával, melyben már a korábban kifejtett gondolatainak ad hangot. A dráma feltétlenül érdemes, volt arra, hogy bemutassa a Tiszatáj s biztosak lehetünk benne, hogy további vitát provokál majd. /Különösen szinpadra vitele után. Valószínűleg a Gyulai Várszínház mutatja majd be a következő színházi évadban./

1848-ra emlékezik egy más jellegű munka, Für Lajos írása is, /"Népek tavaszán" mely megérdemli, hogy hosszabban is idézzük. Történeztől szokatlan pátosszal, őszinte fűtöttséggel íródott ez a hat oldal. Szokatlan - mondom, s mégis jólesik olvasni e hittelt írott sorokat. A bennünket leginkább érdeklő, az elevenünkbe vágó kérdésekre tapint rá s próbál választ adni a szerző: "vajon mit adhat a mának a 125 éves mult?" A kérdésre adott válaszában Für Lajos megabiztosan, józanul teszi az őt megillető helyére 1848 értékét-émlékét: "Vitathatatlan: sokáig a nacionalizmus, majd az elvaduló sovinizmus piros betűs ünnepe volt csupán. Voltak, s vannak, akik csak a háromszinű kokárdát látták s látják benne ma is. Holott 1848 tavasza több, messze több volt ennél. Hasonlóan kissé Kelet-Európa valamennyi alávetett népéhez, itt a Duna-Tisza táján is nagy és történelmi ügyeket érlelt az idő. Hasonlókat, de másokat is. A robbanás intenzitása nálunk nagyobb, a küzdelem időtartama hosszabb volt, mint másutt, hosszabb, mint egész Európában. És ez érthető: a történelmi Magyarországon olyan feszültségek és olyan érettségi fokon halmozódtak fel, mint sehol másutt. A függetlenség kivívása és megőrzése, a feudális rendszer teljes lebontása és a nincstelen zsellérmilliók ügyének megold-

dása, az ország területi egységének megtartása és az itt élő nemzetiségek ügyének rendezése... A magyarságnak akkor szinte utoljára lehetett és kellett volna a történelemnek e hármas és kegyetlen szorításából - amibe nagyrészt önhibáján kívül került - hivatott vezetői kezét fogva kitörnie, s utat vágni nemzedékek sora előtt a jövő századokba."

Mig Für Lajos 48 tavaszának, a forradalomnak, addig Ó d ó r László a forradalmároknak, a márciusi ifjaknak állít emléket "Forradalom előtt és után" címmel. A cikk attól lesz sokatmondóvá s továbbgondolhatóvá, hogy nem mereviti 48 tavaszának forradalmárait csak "márciusi ifjakká" - akik 48-ban voltak -, hanem követi életutjukat a forradalom után is. S így figyelemmel kísérhetjük: mint gondolkodnak a század második felében, hogy láthatóvá váljék az a törés, amely a márciusi ifjak életében bekövetkezett s amely hű tükre, mutatója a 48-at követő időszaknak.

K o v á c s István cikke is érdekes adalékkal járul hozzá a 48-ra emlékező anyaghoz. A "Hungária előre hát" c. cikk a bécsi forradalom magyar vonatkozású verseit idézi.

Osztrák vonatkozású az a cikk is, melyet Varga Lajos, egyetemünk docense talált munkája során az Arbeiter Zeitung 1899. aug. 1-i számában. Különös értéket ad a cikknek, hogy már egy évvel a századforduló előtt elmarasztalja az osztrák sajtót Petőfi elhallgatása miatt, s bírálja a korabeli magyar nacionalista szellemű megemlékezéseket is.

Hasznos kiegészítője a Tiszatáj emlékenyagának a külföldi irodalomról szóló, illetve a külföldi magyar íróktól közölt cikkek sora. /A Tiszatáj olvasói jól tudják, hogy a folyóirat rendszeresen figyelemmel kíséri a határainkon túli magyar irodalom ered-

ményeit is. Gazdag anyagot tenne már ki - ha azt is szemléznénk - amit a Tiszatáj megjelentetett eddig külföldi magyar szerzők verseiből, műveiből, cikkeiből./

Az oslói S u l y o k Vince Petőfi skandináviai fogadtársáról és fordításáról, az ungvári V á r a d i S t e r n b e r g János pedig azokról a versekről szól, melyek Oroszországban születtek s sokáig Petőfinek tulajdonították őket.

A kolozsvári K o z m a Dezső rövid áttekintést ad a romániai magyar irodalom első éveinek Petőfi-kultuszáról. Külön kiemeli, hogy a korabeli lapok közül a Keleti Ujság és a Napkelet azok, melyek "Petőfi nemzeti forradalmiságát átmenetnek tekintik Agy szociális forradalmisága felé".

A szintén kolozsvári L á s z l ó f f y Aladár "Flöre hát, mind, aki költő..." c. írásával köszöntötte az évfordulót. Amint a cikk alcíme /"Gondolatok a költő közéletiségéről"/ is bizonyítja, a szerzőt Petőfi arra ihleti, hogy próbálja megfogalmazni a költő - általában a költő - szerepét, helyét a világban. A kis esszé pedig betölti feladatát. A lapok belső oldalán - mint lándzsás kísérek - Vergiliustól Majakovszkijig, Rabelais-től József Attiláig - idézetek sora a költő legfontosabb feladatáról, s bár magában a cikkben neve kimondva, leírva egyszer sem említetik, mégis mindvégig Petőfi van ott: "A költő felkészült a közéletiségre. A humanizmus legnagyobb programtervezete szerint nem szabad kimélnie magát ennél csendesebb korokban sem. Kedvenc barrikádjain futórózsák és futótüzek lobognak, kedvenc csataterain kardja s koponyája után nyomoz az utókor."

Nemcsak cikkek, versek találhatóak a Tiszatáj postájában. Érkeznek bemutatásra váró kötetek is, s mi szükségesnek tartjuk ezeknek a kritikáknak az ismertetését is, hiszen a feladatuk

igen fontos: ezek a rövid cikkek hívják fel az olvasó figyelmét egy-egy műre, s közelíthetik az olvasóhoz Petőfit, a költőt. A kritikák között kell említenünk a romániai magyar szerzőpár: Dávid Gyula és Mikó Imre "Petőfi Erdélyben" című illusztris könyvét, melyet K o v á c s István mutatott be. Így sommázza a kötet értékeit: "Nagy ajándék ez a könyv. Különösen nagy kincse lehet a romániai magyar ifjúságnak, mint XIX. századi történelmünk legragyogóbb másfél esztendejének hites krónikája is. És Petőfi alakját idézve jelképe lehet az egymásra utalt népek összefogásának."

Mocsár Gábor könyvének kritikája nyilván nem véletlenül került a 48-as emlékszámba, hiszen a szegedi író "Gyémántper"-e a 48/49-es események "történelmi dokumentumregénye", amelyben figyelmét az író nem csupán Görgeyre és Kossuthra veti. Egyenrangú félként, a nagyság egyenlő igényével Maderász Lászlót, a baloldali radikálisok forradalmi vezérét is melléjük állítja.

F e k e t e Sándor neve többször is visszatér az ez évi számokban. S z i g e t i Lajos az "Igy élt a szabadságharc költője" című "mini biográfiáját", Ó d o r László pedig a "Mezít-láb a szentegyházban" című kötetét mutatja be. Ódor László cikkének már a címe /"Szándék és megvalósítás"/ is sejteti, hogy vita készül a lap hasábjain. S az elemző kritikát követően valóban született egy "purparlé", melyet a Tiszatáj "Szóváltás" címen közölt is.

A n n u s József cikke a Csanádi Imre válogatta "Vers és próza" című kötetet mutatja be az olvasóknak. Annus jól látja, milyen nehéz feladatot vállalt Csanádi Imre: "Közepes vastagságú könyvbe beszorítani a legfontosabb verseket, a prózai munkák közül a jellemzőbb részleteket, Uti leveleket... - ügyszólván elképzelhetetlennek látszik." A kötetet végigolvasva a cikk

szerzője megállapítja: "...megértve a szándékot, s meghatottan tündödvé a példás megvalósításán, azt kell mondanunk: mégis lehetséges, de csak így lehetséges. Egy emberre bízni a kincstár kulcsát, olyan emberre, aki - lévén maga is a szó ötvöse, ékszerésze - bizonyosan értékes mustrát állít ki."

A szépirodalmi anyagból C s i k i László versét és Ar n n u s József novelláját emelnénk ki. A vers a teremtett Petőfit állítja elének - a teremtettet a szó szoros értelmében is, hiszen a versben mintha csak a költő szobra szólalna meg: "P. S. Tán ilyen voltam... De sokak hitét hittem / S azzá kellett lennem, mivé ők alkottak: / hős, magyar, a legkeményebb ember / és kitaláltam egy forradalmat."

A "Piros, fehér, fekete" című kis novella kedves /hol könnyed, hol veretesebb nyelvű/ anekdotizáló hangon és formában állít emléket a költőnek, s "apjának" - az öreg Bem tábornoknak. Az öntudatos ember, a hazafi, a szabadságharc költője áll előttünk, aki egyuttal - ebben az irásban - bátor, de szeretlen katona is: az az ember, kinek szertelenségét, látszólagos hibáját Bem megbocsátja, elnézi.

Befejezésül hadd idézzük Illyés Gyula egyik beszédét, melynek első fogalmazványát közölte a Tiszatáj: "Az ünneplés nemcsak az ünnepekre vet fényt. Hanem az ünneplőre is. Minden korszak a saját képességeiből tesz vizsgát azzal, hogy egy-egy nagy alkotó művéből mit tud hasznosítani. A most nyíló ünnepeken így fog a mi korunk is vizsgázni. Legyünk rajta, hogy megálljuk a vizsgát."

Meggyőződésünk, hogy a Tiszatáj ebben a tekintetben - s ezt kívántuk bizonyítani - jól vizsgázott.